

ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLÂNINDA: KÜLTÜR VE SANAT İŞLERİ

Türker ACAROĞLU

Üçüncü Beş Yıllık (1973-77) Kalkınma Plânı, özel yasası gereğince, Millet Meclisi Genel Kurulunun 26 Ekim 1972 günlü 155. birleşiminde, 5 sayılı plân kararı olarak, onaylanıp «T.C. Resmî Gazete» de yayımlan-
dı (sayı 14.374, 27 Kasım 1972, 312 s.).

Plânın 12. bölümü **Eğitim ve Kültür işleriyle** ilgilidir (s. 226-253). **Gençlik ve Spor** konuları da bu bölümde plânlanmıştır.

Bizi yakından ilgilendiren kültür ve sanat işlerinin birinci ve ikinci plânlı dönemlerdeki gelişmeleri, uzun dönemli gelişme yönleri, ilkeleri ve alınacak tedbirler ayrı ayrı başlıklar altında gösterilmektedir.

Genel olarak denilebilir ki, Birinci Plânda kültür ve sanat çabaları-
nın ana amacı, Türk kültür ve sanat varlıklarını korumak, geliştirmek,
daha geniş bir çevreye tanıtmak olmuş, çeşitli alanlardaki çabaların bu
amaca yöneilmesi gereği belirtilmiştir.

İkinci Plânda, yeni kültür ve sanat yapıtlarının yaratılmasını sağla-
yacak bir ortamın hazırlanması, kültür ve sanat değerlerimizin yurt
içinde ve dışında tanıtılması, klasik ve çağdaş kültür değerlerinin Türk
toplumuna aktarılması amaçlanmışsa da bu amaca varılamamıştır.

Amaçlanan gelişmeleri, yenilikleri gerçekleştirmek için örgütsel, ya-
sasal ve kurumsal tedbirler öngörülmüş, ama kültür ve sanatın toplumun
sosyal ve ekonomik yapısından ayrı olarak ele alınması, bu konuda ön-
görülen gelişmelerin gerçekleşmemesinin başlıca nedeni olmuştur. An-
cak, bazı kültür araçlarının gelişip yayılmasında toplumsal gelişmenin
etkisi yanında, plânlı dönemde getirilen özendirici tedbirlerin, ayrılan
kaynakların da katkısı olmuştur, denilebilir.

I — KÜLTÜR ARAÇLARI :

Radyo, televizyon, basın, yayın gibi toplu haberleşme araçları, en
yaygın en etken kültür ve sanat araçları arasındadır. DPT (Devlet Plân-
lama Teşkilâtı) tarafından yayımlanan bir tabloya göre, 1962-68 yılların-
da yapılan Türk Köyünde Çağdaşlaşma Eğilimleri Araştırması, kırsal,

köysel alanda toplu haberleşme araçlarının, bunlardan yararlananların sayısında bir artış olduğunu gösterir: Hiç radyosu bulunmayan köyler, 1962'de % 12 iken, 1968'de % 1'e düşmüştür. Her gün radyo dinleyenler, % 19'dan % 40'a yükselmiştir. Gazete okuyanlar ya da okuyanı dinleyenler, % 48'den % 59'a çıkmıştır. Sinemaya gitmiş olanlar, % 43'ten % 51'e yükselmiştir.

Türkiye'de 15 radyo vericisi ile 5 ilde televizyon istasyonu var. Önümüzdeki beş yılda, radyo ve televizyon güçlerinin arttırılıp yaygınlaştırılması plânlanmıştır. Radyo ve televizyon alıcı sayılarındaki artışlar, iki ayrı tabloda gösterilmektedir. Radyo sayısı 1960'ta 1.352.000, bin kişiye düşen radyo sayısı 49 iken, 1972 Martında bu sayılar 3.356.000 ve 103 olmuştur. Televizyon alıcı sayısı 1969'da 25.000, bin kişiye düşen TV sayısı 0.7 iken, 1972 Martında bu sayılar 102.000 ve 2.7'ye çıkmıştır. Son 12 yılda, ruhsatlı radyo sayısında % 285 bir artış olmuş. Her 10 kişiye 1.03 ruhsatlı radyo düşmekte, TV seyredilen iller nüfusuna göre, bin kişiye 23 alıcı düşmektedir. Göze ve kulağa seslenen Radyo ve TV programlarında, kültür ve sanata daha çok yer verilmesi gerekir. Ulusal kültür değerlerimizi işleyecek, halka seslenecek, çağdaş uygarlık değerlerini tanıtacak programlara önem verilmelidir.

II — BASIN - YAYIN :

Millî Eğitim Bakanlığı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün hazırladığı resmi istatistiklere göre, Türkiye'de yayımlanan gazete, dergi ve kitap sayıları, özellikle 1963'ten bu yana, sürekliliğe artış göstermiştir. 1963'te 1.922 gazete ve dergi, 5.426 kitap ve broşür yayımlanmışken, 1970'te bu sayılar 2.470 ile 5.854'e yükselmiştir. Ancak 1971'de yayımlanan gazete ve dergi sayısında bir duraklama (2.376) gözlenmekte, kitap sayısı ise artışını sürdürmektedir (6.541). Ama, kitapların çoğu yetişkinleri, gençleri okumaya teşvik etmekten, kültüre katkıda bulunmaktan uzak kalmış, değerli kitapları özendirecek, onlara gerçek değerlerini verecek bir yöntem geliştirilememiştir. Millî Eğitim Bakanlığı ve başka kurumlar tarih, kültür ve sanatla ilgili kitaplar yayımladı, ayrıca Bakanlık (zararlı) denilen çocuk yayınlarını önlemek amacıyla sınırlandırıcı bazı kararlar aldı. Ama, 1972 Uluslararası Kitap Yılına Kutlama Komisyonu'nun aldığı önemli kararların hemen hiçbirini uygulanamadı. Yalnız, UNESCO Türkiye Ulusal Komisyonu iki boyutta bir afiş ile PTT —Türk Dil Kurumu'nun önerisi ve işbirliği ile— bir pul çıkardı.

Kitapların sayıca artışı yanı sıra, nitelik yönüne de önem verilmeli; yetişkinler, gençler, çocuklar için ucuz, güzel, okuma zevkini geliştire-

cek, ulusal, çağdaş, klasikleşmiş kültür değerlerini yansıtacak yapıtların yayımlanması Devlet eliyle sağlanmalı, bu yoldaki özel çabalar özendirilmelidir. Dilimize çevrilecek yapıtların seçiminde tekrarları, gereksiz kaynak israflarını önleyecek, kuruluşlararası haberleşmeyi sağlayacak bir düzen getirilmelidir.

III — KİTAPLIKLAR :

Türkiye’de, komşu ülkelere göre, pek az kitaplık vardır. Komşularımızda kitaplık sayısı on binleri aşarken, bizde bu sayı 500’ü ancak bulur. Nitekim, 1963’te halk kitaplıkları sayısı 222 iken, 1970’te bu sayı 301’i bulmuş; çocuk kitaplıkları sayısı 157’den 241’e çıkmıştır. Halk kitaplıklarındaki kitap sayısı 1.896.000 den 2.698.000’e yükselmiş; çocuk kitaplıklarına gelen okur sayısı 2.216.000 den 4.049.000’e yükselmiş; çocuk kitaplıklarına gelen okur sayısı da 2.792.000 iken, 1970’te 3.808.000’i bulmuştur.

1970 yılında Halk kitaplıkları, illerde 87, ilçelerde 156, bucaklarda 24, köylerde 34 tanedir. Çocuk kitaplıkları, illerde 16, ilçelerde 124, bir bucakta 1 tanedir, köylerde ise hiç yoktur. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğüne bağlı Halk Eğitimi Odaları da 1972 yılında toplam olarak 2.161 tanedir.

396 ilçede halk kitaplığı, 430 ilçede çocuk kitaplığı bulunmamaktadır. Genel olarak kırsal alanlara hizmet götüren Gezici Kitaplık sayısı, 1967’de 45 iken, 1970’te 52’ye çıkmıştır. Bu sayı da Türkiye için pek azdır. Kitaplık bulunmayan yerlerin kitap gereksinmelerini karşılamak için bir plân ve program düzenlenmesi gerekmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı, bu konuda bize bir program getirmiş değildir. Halk yığınlarının kültür çabalarına karşılıksız olarak ya da çok düşük bir ücret karşılığında katılmalarını sağlamak amacıyla, mevcut Halk Eğitim Merkezleri, Halk Eğitim Odaları ve Halkevlerinde bir düzen geliştirilmelidir. Buralarda halka açık konser, tiyatro, sinema ve başkaca kültür gösterileri düzenlenmelidir. Ayrıca **dinamik kitaplık** anlamına gelen **Dokümantasyon** (Belgeleme) Merkezleri kurulmalıdır.

Ankara Ulusal Kitaplığı Genel Müdürlüğü’nün katma bütçeli bir kuruluş biçiminde örgütlenmesi için bazı çalışmalar yapılmaktadır. Devlet Yayınları Dokümantasyon Merkezi de bu kitaplıkta geliştirilmektedir. Merkez, «T.C. Devlet Yayınları Bibliyografyası» adlı açıklamalı bir kaynakçayı Ocak 1971’den beri yayımlamaktadır; ikinci cildin 5. sayısı Ma-

yısı 1972 tarihlidir. Aynı kitaplık içinde kurulmuş olan Bibliyografya Enstitüsü de «Türkiye Bibliyografyası» ile «Türkiye Makaleler Bibliyografyası» nı da süreklile çıkarmaktadır. Ulusal Kitaplığın yeni, anıtsal yapısı Ankara kıyısında yükselmektedir..

Kitaplıklar konusunda Türkiye’de yapılacak işler saymakla tükenmez.

IV — D E R L E M E :

Son Beş Yıllık Plân, kitaplıklara araç ve belge sağlayan **Derleme** örgütünden söz etmemektedir. Oysa, hâlâ daha yürürlükte bulunan 1934 tarihli, 2527 sayılı **Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu** eskiyeli çok olmuş, boşlukları büyümüş, artık günün gereksinmelerine karşılık vermekten uzak kalmıştır. Bunun yerini tutmak üzere daha 1956 yılında hazırlanmış olan **Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu** tasarısı ise, kaç kez Meclislere gidip gelmiştir! Kanun boşluğu yüzünden Türkiye’de doldurulan plâklar, çekilen filmler, halka satılan fotoğraflar derlenmemektedir. Bu yüzden Devlet kayıplarının haddi - hesabı yoktur. Plân’ın bu konudaki tek tümcesi şöyledir :

«Türkiye’de yayınlanan özellikle plâk ve filmlerin derlenmesinde ve telif haklarının korunmasında yeterli olmayan mevzuatın geliştirilmesi için bir çalışma yapılacaktır.»

Bu çalışma, daha bundan 16 yıl önce yapılmıştır! Konu Milli Eğitim Bakanlığınca benimsenmiş, tasarı üzerine öteki bakanlıkların «mütalâa» ları alınmış, çeşitli Milli Eğitim Şûralarında tartışılmış, birkaç kez Başbakanlığa, oradan da Meclis Komisyonlarına götürülmüş, ancak tasarı her dört yılda bir «kadük» olmuştur! Şimdi nerelerde, ne durumda olduğu bilinmemektedir.

Telif hakları konusu ise, **Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu** ile ilgilidir. Bu da 1952 tarihlidir. Artık eskimiş, kullanılmaz biçime gelmiştir. Bunun da yenilenmesi, düzenlenmesi gereklidir.

Bu iki konu, Kasım 1972’de toplanması gerekirken iki kez ertelenen, ne zaman toplanacağı daha bilinmeyen **İkinci Yayın Kongresi**’nde yeniden görüşölüp tartışılacak, karara bağlanacaktır.

V — SİNEMA :

Türkiye, dünyada en çok film çevrilen ülkeler arasındadır. Buna karşılık, filmlerin büyük çoğunluğunun eğitime, kültüre, sanata, bilime

katkısı tartışma götürür. Türk sinemasının olumsuz etkilerinden sık sık söz edilir.

Sinema sanatıyla ilgili yerli, yabancı ürünleri derlemek, korumak, bu alanda araştırma, inceleme yapmak, kültür ve sanat değerlerimizi filmle saptamak, göstermek, özendirmek amacıyla İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde 1962 yılında film arşivi çalışmalarına başlanmış, 1969'da **Devlet Film Arşivi** kurulmuştur. Bugün İstanbul'da bu arşiv için yeni, büyük bir bina yapılmaktadır.

Filmciliğimizin geliştirilmesi gereklidir. Özel film ortaklıklarının çok sayıda, düşük nitelikte filmler yapması yerine, sanat yönü güçlü, kültüre, eğitime dönük filmlerin yapımına yönelmelerini sağlamak amacıyla bir özendirme, ödülleme sistemi kurulmalıdır. Bu konuda da önümüzdeki Beş Yıllık Plânda somut bir şey yoktur.

VI— TİYATRO :

Devlet tiyatroları ile Opera ve Balesi, özel tiyatrolar bile çalışmalarını genel olarak büyük il merkezlerinde sürdürürler. Bundan önceki plân dönemlerinde kurulması öngörülen Bölge Tiyatroları bir türlü kurulamamıştır. Ancak, Devlet tiyatroları, uzun süredir yaz aylarında düzenlediği turneleri 1971'den beri kış aylarında da —özellikle İstanbul'da— sürdürmeğe başlamıştır. Özel tiyatrolarda ise bir gerileme olduğu görülmüyor. Bunların Devletçe desteklenmesi gerekmektedir.

Özellikle şehirlerde yoğunlaşmış olan tiyatrolarımızın geniş halk yığınlarına yaygınlaşması sağlanmalı, ulusal kültürümüzdeki yerel gösteri (temaşa) biçimleri incelenip derlenmelidir. İvedilikle kurulacak Bölge Tiyatrolarından halkın ucuzca yararlanması sağlanmalıdır. Çok masraflı yabancı müzikaller yerine, daha az masraflı yerli oyunlar, operetler, operalar oynatılması, hele opera oyuncusu yerine tiyatro oyuncusuna şarkı söyletilmemesi yönüne gidilmelidir.

VII— MÜZİK :

Konservatuvarların müzik bölümlerinde, bir de bağımsız çalışan sanatçılarca yürütülen araştırma, inceleme, derleme çabalarının sınırlı kaldığını plâncılar da kabul etmektedir. Özellikle halk müziğimizin yozlaşmasını önleyici tedbirler alınamamıştır. TRT'nin bazı özendirme çalışmaları dışında, köklü araştırma, geliştirme, toplama, yaratma çabaları Devletçe yeteri kadar özendirilememektedir. Türk sanat ve halk müziğinin gerçek öğelerini korumak, geliştirmek amacıyla günümüzdeki örneklerini değerlendiren bir araştırma düzenlenmesi öngörülmektedir. Ama

bu da yeterli değildir. Müzik alanıyla Devlet daha yakından ilgilenmelidir.

VIII — HALKBİLGİSİ :

Halkbilgisi (folklor) değerlerimizin saptanması, korunması, geliştirilip tanıtılması amacıyla 1966'da Millî Eğitim Bakanlığı'nda bir **Millî Folklor Enstitüsü** kuruldu. Enstitüce derleme, arşiv kurma, halk oyunlarını filme alıp toplama konularında bazı çalışmalar yapılmıştır. Öte yandan, Halk Eğitim Merkezleri, Halkevleri, başkaca özel dernek ve kurumlar, bir de okullar Türk halkbilgisini yaşatmak konusunda olumlu çalışmalar yapmakta, ama bu çabalar sınırlı kalmakta, yurt çapında yaygınlaşmamaktadır.

Millî Folklor Enstitüsü son dört yılda ancak dört kitap yayımlayabilmiştir: **Açıklamalı Türk halk müziği kitap ve makaleler bibliyografyası** (haz. Veysel Arseven, 1969); **Türk halk bilmeceleri** (haz. Naki Tezel, 1969); **Türkiye folklor ve etnografya kılavuzu** (haz. Naki Tezel, 1969); **Türk folklor ve etnografya bibliyografyası** (haz. Enstitü, I. cilt, 1972). Bu son kitap, basında çok eleştirildi, olumsuz karşılandı. Arkadaşım Fıtrat Ozan'la birlikte üç yılda hazırlayabildiğim **Türk halkbilgisi ve halk edebiyatı üzerine seçme yayınlar kaynakçası** gibi yapıtları, Türk Dil Kurumu yerine, Millî Folklor Enstitüsü'nün yayımlaması daha doğru olmaz mıydı? Enstitünün derlemeler, araştırmalar, incelemeler yaptırması, bu alandaki yayınlarını arttırması, özel girişimleri özendirilmesi beklenir. Halkbilgisi, halk edebiyatı üzerine araştırmalar yapacak uzmanların Enstitü görevlisi olması gerekli değildir. Bunları dışarıda aramak ister.

Önümüzdeki beş yılda, ulusal halkbilgisi, halk müziğini derleyip geliştirmek için **Millî Folklor Müzesi** ile **Türk Sanat Müziği Konservatuarı** kurulması öngörülüyor. Türk eliş sanatlarını da bozulmadan koruyup geliştirmek için gerekli tedbirlerin alınması, bu konuda şimdiye kadar sürüp giden dağınıklığın bir merkezde birleştirilmesi düşünülmelidir.

IX — MÜZELER :

1967'de yurttta 78 müze varken, 1971'de müze sayısı 85'e çıkmıştır. Müzeleri gezenlerin sayısı da 1967'de 3.100.000 iken, 1971'de 3.700.000 olmuştur. Bu yıllar arasındaki dönemde, 22 eski müze yeni yapılarına geçmiştir. Müzelerin, tarihsel ve kültürel kalıntı ve yapıtların araştırılması, korunması ve tanıtılmasında önemli bir yeri var. Müzelerimizde yapılmakta olan araştırma, inceleme. «envanter» çalışmaları pek sınırlı kal-

maktadır. Tarihsel anıtlar, sanat yapıtları, yıkıntılar, öteki kültür kalıntılarını koruyup geliştirme yolları incelenerek bunların yıkılması, yok olması, yurt dışına kaçırılması kesin olarak önlenmelidir. Geçen yaz aylarında gezip gördüğümüz **Amasra**'da —yalnız bir tek yerde— bile yapılacak işlerin toplamı pek büyüktür Müzeciliğimiz, yalnızca «ziyaret» müzeciliği biçim ve anlayışından kurtarılmalı, buraları bilimsel araştırma yapılacak birer **Belgeleme Merkezi** biçimine kavuşturulmalıdır. Ankara'da bir **Ulusal Müze** kurulması için de ön çalışmalar yapılmalıdır.. Eski Eserler ve Müzeler Döner Sermaye Kanunu ivedilikle çıkarılmalıdır. Ayrıca bir **Müzecilik Okulu** açılması da düşünülmelidir.

X — ARŞİVLER :

Devlet arşivlerinin yeniden düzenlenmesi, korunup geliştirilmesi, özellikle Osmanlı dönemiyle ilgili tarih ve kültür değerleri yüksek belgelerin yok olmasının önlenmesi, değerlendirilmesi, «envanter»lerinin çıkarılması için şimdiye kadar kimi çalışmalar yapılmışsa da bu konuda etkili tedbirler alınamamıştır.

Arşiv örgütümüzün yeniden düzenlenmesi; merkezi, bölgesel, yerel arşivlerin taranması, uzmanların yetiştirilmesi, özellikle eski harfli belgelerin doğru olarak okunmasını sağlamak için özel bir program hazırlanması, bu alandaki yurt dışı kaynakların saptanıp toplanması konusunda ulusal ve uluslararası işbirliği hızla sağlanmalıdır. Gereken donatım verilmeli, yasa ve yönetmelikler yeniden gözden geçirilmeli, örgüt mali kaynaklarla desteklenmelidir. Tarihsel belgeler artık kullanıma hazır duruma getirilmelidir.

XI — ATATÜRK AKADEMİSİ :

Atatürk ilkelerini bilimsel açıdan incelemek, bu alanda araştırma ve yayın yapmak üzere hazırlanan Atatürk Akademisi Kanunu ivedilikle çıkarılmalıdır.

XIII — BAŞKA KONULAR :

Türk dili ve edebiyatı, Türk tarihi, Türk kültürü alanlarındaki özendirici çabalar yetersiz kalmaktadır. Plâstik sanatların özendirilmesi de öyle... Değerli yazmaların korunup saklanması, ilgililerin yararına sunulması işleri de Devletten yakın ilgi ve yardım bekliyor. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın kültür ve sanat bölümü şöyle sona eriyor: «Türk Dili, Türk Tarihi ve Türk Kültürü üzerinde araştırmalar yapacak bilimsel bir kurumun kurulması için incelemeler yapılacaktır.» Bu incelemelerin sonucunu merakla bekleyeceğiz.